

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ І ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ**

Стаття присвячена опису взаємодії різноаспектних дієслівних характеристик в англомовному художньому творі. На основі лінгвостатистичного аналізу встановлено взаємозв'язок лексико-семантичних і морфологічних, лексико-семантичних і синтаксичних, морфологічних і синтаксичних характеристик англійського дієслова; взаємозалежність їх частот є одним із проявів цієї взаємодії.

У центрі уваги сучасної лінгвістики залишається комплекс питань, що стосуються розуміння мови як системи взаємопов'язаних елементів, у якій функціонування одиниць одного рівня перебуває в залежності від функціонування одиниць іншого рівня [1; 2; 3]. В останні роки особливої актуальності набули квантитативно зорієнтовані дослідження міжрівневих зв'язків у мові [4; 5]. Виявлення залежностей між різними рівнями мови та пояснення причин цих залежностей має важливе значення як для теорії мовознавства, оскільки сприяє кращому розумінню взаємозв'язку мовних одиниць і функціонуванню мови в цілому, так і для практики володіння мовою.

Англійське дієслово неодноразово ставало предметом розгляду в галузі мовознавства. Відтак, його дослідження вирізняється розмаїттям підходів. Попри значну кількість наукових розвідок, присвячених вивченню функціонування англійського дієслова в текстах різних функціональних стилів, проблеми дослідження жанротвірних можливостей дієслова, систематизації дієслівної лексики конкретного художнього твору, а також встановлення взаємозв'язку між різноаспектними дієслівними характеристиками продовжують привертати увагу дослідників.

Дана стаття має на меті представити результати дослідження функціонування дієслова в англомовних художніх текстах жанру популярного політичного роману (твори Т. Кленсі "Debt of Honor" [6] та Ф. Форсайта "Icon" [7]), отримані шляхом системного опису взаємозв'язку його лексико-семантичних та граматичних властивостей із застосуванням статистичних методів (зокрема критерію χ^2 та критерію взаємної спряженості Φ). У дослідженні здійснюється поглиблений аналіз системних та функціональних характеристик англійського дієслова, визначаються фактори, які впливають на їх реалізацію в художньому творі (функціонально-стильові, жанрово-тематичні та прагматичні), що зумовлює інтегральний опис аналізованої мовної одиниці як у плані мови, так і в плані її актуалізації в мовленні.

Результати дослідження дозволили встановити, що різноаспектні дієслівні характеристики активно взаємодіють, що проявляється у взаємозалежності, по-перше, лексико-семантичних і морфологічних характеристик дієслова; по-друге, лексико-семантичних і синтаксичних характеристик дієслова; по-третє, морфологічних і синтаксичних характеристик дієслова; взаємозалежність їх частот є одним із проявів цієї взаємодії.

У процесі дослідження взаємодії лексико-семантичних і морфологічних характеристик англійського дієслова встановлено наявність взаємозв'язку між реалізацією словозмінних форм дієслова та його семантикою. Головною причиною, що зумовлює цей зв'язок, є сумісність семантики дієслова та граматичного значення групи словозмінних форм. У результаті відзначається висока частота вживання певної групи словозмінних форм дієслів, що входять до певної лексико-семантичної групи. У випадку, коли спостерігається семантична несумісність, навпаки, відмічається низька частота вживання певної групи словозмінних форм дієслів окремої ЛСГ. Крім того, висока частота вживання дієслів деяких лексико-семантичних груп у певних групах словозмінних форм пояснюється прагматичними особливостями творів художньої літератури.

Результати дослідження свідчать, що семантично близькі ЛСГ дієслів виявляють подібність у вживанні в певних групах словозмінних форм. Було встановлено, що семантично близькі дієслова ЛСГ "Перетворювальний та ушкоджувальний вплив на неживий об'єкт" та "Нейтральний вплив на неживий об'єкт" виявили подібність у вживанні в пасивних формах. За даними дослідження характер вживання дієслів цих ЛСГ у пасивних словозмінних формах зумовлений як особливостями їх семантики, так і прагматичними факторами мовлення. Семантичні особливості дієслівної лексики, яка позначає різного роду вплив на неживий об'єкт зі зміною чи без змін у його формі, суміщаються із граматичним значенням пасиву та зумовлюють їх зв'язок. Дієслова цієї семантики вживаються для передачі взаємодії людини з навколишньою дійсністю, тобто для позначення перетворювальної діяльності людини.

ЛСГ дієслів "Поповнення недостатності "зсередини" силами суб'єкта та володіння об'єктом" має позитивний статистично значущий зв'язок із групою словозмінних форм **Non-Past Indefinite Active**.

Семантичні ознаки дієслів цієї ЛСГ передбачають їх вживання в групах словозмінних форм **Indefinite**, що пояснюється їх лексичним значенням: дієслова, які означають володіння чимось, належність чи власність, не є характерними для часових форм перфекта чи прогресиву. Цей факт підтверджується також відсутністю зв'язку дієслів цієї ЛСГ із всіма групами словозмінних форм минулого часу.

Дієслівна лексика групи "Комунікація" має позитивний статистично значущий зв'язок із групою словозмінних форм **Past Indefinite Active**. Цей зв'язок зумовлюється особливостями художніх текстів, для яких характерною є значна кількість краплень діалогічного мовлення. Дієслова цієї семантики вживаються переважно для введення мови персонажів, тобто у мові автора (оповідача), для якої базовою словозмінною формою є **Past Indefinite Active**.

Лексико-семантична група дієслів "Розумова діяльність" виявила зв'язок із групою словозмінних форм **Non-Past Indefinite Active**. Аналізуючи реалізацію дієслів цієї семантики в різних групах словозмінних форм робимо висновок, що для дієслів цієї ЛСГ не характерне вживання у групах **Progressive** та **Perfect**. У художньому творі дієслівна лексика розумової діяльності позначає не процес роботи мозку людини в ході обробки інформації, а ставлення, осмислення, сприйняття, оцінку цієї інформації персонажем. Крім того, характер використання дієслівної лексики цієї семантики у групах словозмінних форм **Non-Past Indefinite Active** спричинений прагматичними особливостями художнього мовлення: дієслова цієї ЛСГ вживаються переважно в мовленні персонажів для передачі осмислення, оцінки ними подій твору чи вчинків дійових осіб.

Результати дослідження показали, що семантика дієслова впливає на його сполучувальні властивості, що відображається у різному наборі ядерних моделей граматичної сполучуваності та у вищій частоті вживання певних моделей у текстах. Взаємозв'язок лексико-семантичних і граматичних характеристик англійського дієслова на синтаксичному рівні зумовлюється такими чинниками:

- 1) типовістю моделі граматичної сполучуваності для всіх дієслів окремої ЛСГ;
- 2) переважним вживанням високочастотних дієслів певної семантики в певній моделі граматичної сполучуваності;
- 3) індивідуальною сполучуваністю певного дієслова;
- 4) типом викладу (авторське, персонажне мовлення).

За даними дослідження характер вживання дієслів ЛСГ "Комунікація" в ядерних моделях граматичної сполучуваності **YS** та **VNS** зумовлюється як семантичними особливостями цих дієслів, так і прагматичними особливостями мовлення художніх творів. Дієслівна лексика ЛСГ "Комунікація" позначає акт передачі інформації, а сема інформативності передбачає адресата, якому передається ця інформація, та саму інформацію. Крім того, ця дієслівна лексика вживається переважними чином у діалогічному мовленні для введення мови персонажів чи для введення непрямої мови.

Вживання дієслів ЛСГ "Комунікація" в ядерній моделі граматичної сполучуваності **V Ving** зумовлюється конкретною сполучуваністю кількох високочастотних дієслів *ask, observe, reply, say* лише у творі Т. Кленсі "Debt of Honor". Цей факт свідчить про індивідуально-авторську манеру письменника, яка проявляється в особливостях сполучення слів у мовленнєвому ланцюжку.

Для дієслів ЛСГ дієслів "Розумова діяльність" характерним є їх частотне вживання у моделі **YS**. Семантичні ознаки цих дієслів передбачають їх вживання у сполученні із підрядним реченням на позначення розгорнутого повідомлення про результат розумової діяльності людини. Для дієслів цієї ЛСГ характерним є також сполучення із прислівниками способу дії у моделі **VD** та сполучення з інфінітивом у моделі **VV=** для позначення прийняття мовцем рішення щодо виконання дії, тобто певний намір.

Дієслова трьох лексико-семантичних груп "Нейтральний вплив на неживий об'єкт", "Перетворювальний та ушкоджувальний вплив на неживий об'єкт" та "Нейтральний вплив на живий об'єкт" виявили подібність у вживанні в ядерних моделях граматичної сполучуваності із залежним іменниковим та прийменниковим компонентами **VN**, **VprpN** та **VNprpN**. Цей зв'язок зумовлюється, з одного боку, семантикою цих дієслів, що позначають різного роду вплив на живий і неживий об'єкти, та вимагає наявності об'єкта, на якого цей вплив здійснюється, й інструменту дії чи місця дії; а, з іншого боку, аналітичним характером англійської мови, в якій відношення інструментального характеру передаються за допомогою прийменників.

Дієслівна ЛСГ "Поповнення недостатності "зсередини", володіння об'єктом" має позитивний статистично значущий зв'язок із моделлю **VN**. За результатами дослідження характер вживання дієслів цієї ЛСГ у моделі **VN** зумовлюється не стільки її типовістю, скільки індивідуальною сполучуваністю високочастотних дієслів *have, get, take*, що передбачають вживання після них об'єкта, який отримують у власність або яким володіють.

У результаті дослідження встановлено, що між морфологічними та синтаксичними характеристиками англійського дієслова існує взаємозв'язок, який проявляється в тому, що певні моделі граматичної сполучуваності більш характерні для дієслів у певних словозмінних формах.

У ході аналізу було встановлено, що статистично значущий зв'язок із моделями граматичної сполучуваності виявили п'ять груп особових словозмінних форм **Past Indefinite Active, Non-Past Indefinite Active, Past Perfect Active, Non-Past Perfect Active** та **Past Indefinite Passive (be-Passive)**. Решта груп особових словозмінних форм дієслова таких зв'язків не мають, що є результатом або недостатньої кількості вживань певної групи словозмінних форм у моделі, або переважанням теоретичних величин над емпіричними, або незначною перевагою емпіричних даних над теоретичними.

На зв'язок групи словозмінних форм дієслова та моделі його граматичної сполучуваності впливають такі фактори:

- 1) переважне вживання дієслів певної семантики у групі словозмінних форм у моделі граматичної сполучуваності;
- 2) типовість моделі для дієслів усіх досліджуваних ЛСГ у певній групі словозмінних форм;
- 3) індивідуальна сполучуваність певних дієслів у конкретній словозмінній формі;
- 4) композиційно-мовленнєві особливості творів художньої літератури.

Дані дослідження підтверджують той факт, що реалізація граматичних властивостей дієслова на морфологічному та синтаксичному рівнях відбувається одночасно із лексичними. Так, зв'язок груп словозмінних форм **Past Indefinite Active** та **Non-Past Indefinite Active** з моделлю **VS** пояснюється значною кількістю вживання дієслів комунікації та розумової діяльності у цих словозмінних формах та у цій моделі у досліджуваних текстах, оскільки ЛСГ дієслів "Комунікація" та "Розумова діяльність" входять до ядра ЛСГ вибірки за кількістю різних дієслів у групі та частотою в тексті.

Зв'язок групи словозмінних форм **Past Indefinite Active** із моделлю **V Ving** пов'язаний із переважним використанням у цій моделі високочастотних дієслів комунікації *ask, observe, reply, say*, які вживаються у **Past Indefinite Active**. Така конструкція є характерною лише для твору Т. Кленсі.

Характер вживання дієслів у формі **Non-Past Indefinite Active** у моделі **VN** пояснюється типовістю цієї моделі для всіх дієслів досліджуваних восьми дієслівних ЛСГ у цій словозмінній формі.

Група словозмінних форм **Non-Past Perfect Active** має один позитивний статистично значущий зв'язок із моделлю **VN**, який пояснюється вживанням значної кількості дієслів ЛСГ "Поповнення недостатності "зсередини", силами суб'єкта та володіння об'єктом" у цій словозмінній формі в цій моделі граматичної сполучуваності.

Група словозмінних форм **Past Indefinite Passive (be-Passive)** має зв'язок із моделлю **VNprpN**. Ця модель може бути як відображенням пасивної конструкції, так і містити вказівку на місце та час дії.

Вивчення взаємозв'язку різних дієслівних характеристик в художньому творі, що полягає в системному описі особливостей функціонування дієслівної одиниці на трьох мовних рівнях (семантичному, морфологічному та синтаксичному), здійсненому за допомогою лінгвостатистичних методів, має перспективи подальших досліджень. Отримані результати не вичерпують проблематики, висвітленої у роботі. Результати дослідження дозволяють окреслити коло проблем для подальшого опрацювання. Перспективною, на нашу думку, є спроба інтеграції апробованої у нашому дослідженні методики із підходами до вивчення мовних одиниць, що використовуються у когнітивних, психолінгвістичних та типологічних дослідженнях. У подальшій науковій діяльності отримані результати дозволять вийти на рівень типологічних узагальнень при порівнянні різних стилів мовлення та визначення особливостей функціонування різних частин мови у них. Дані дослідження можуть бути використані для створення лексичної граматики англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Б.А. О взаимодействии лексики и грамматики // Вопросы описания семантической системы языка. – Ч. 1. – М.: Мин-во высш. и средн. образования СССР, 1971. – С. 10-15.
2. Андреев Н.Д. Структурно-вероятностная типология отношений между семантикой слова и его грамматическими категориями // Типология грамматических категорий. Мещаниновские чтения. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. – С. 77-90.
3. Бунтина Т.А. Взаимосвязь лексико-семантических и грамматических характеристик английского глагола в функциональном стиле: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Днепропетровск, 1979. – 252 с.
4. Лучак М.М. Вживання часових форм дієслова в сучасній англійській мові: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Чернівці, 2003. – 253 с.
5. Нагорна С.С. Стилеметричні характеристики дієслова у сучасних англомовних наукових текстах: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 2004. – 262 с.

6. Clancy, T. Debt of Honor. – New York.: Penguin Putnam Inc., 1995. – 990 p.
7. Forsyth, F. Icon. – New York.: Bantam Books, 1997. – 567 p.

Матеріал надійшов до редакції 10.04. 2008 р.

Жуковская В.В. Лексико-семантические и грамматические характеристики английского глагола в художественном тексте.

Статья посвящена описанию взаимозависимости разноаспектных характеристик в англоязычном художественном произведении. На основании лингвостатистического анализа установлена взаимосвязь лексико-семантических и морфологических, лексико-семантических и синтаксических, морфологических и синтаксических характеристик английского глагола; взаимозависимость их частот является одним из проявлений этого взаимодействия.

Zhukovska V.V. Lexico-Semantic and Grammatical Characteristics of the English Verb in a Literary Text.

The article describes the interdependence of verbal characteristics of different levels in an English literary text. On the basis of linguostatic analysis the interdependence of lexico-semantic and morphological, lexico-semantic and syntactic, morphological and syntactic characteristics of the English verb is established; the interdependence of the frequencies is one of the manifestations of this interaction.